

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОТЕРАПІЇ І МЕДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Проф. Б. В. Михайлов

Харківська медична академія післядипломної освіти

Протягом останніх 20 років в Україні фактично відновлено дію психіатричної допомоги, розроблено нормативно-правову базу психотерапії, також створено психотерапевтичну мережу в усіх регіонах України. Довгостроковими завданнями розвитку мають бути формування психотерапевтичної мережі і нормативно-правового забезпечення її діяльності на рівні місцевих громад відповідно до Європейської декларації охорони психічного здоров'я і Європейського плану дій з охорони психічного здоров'я.

Ключові слова: психотерапія, реформування, нормативно-правова база.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ПСИХОТЕРАПИИ И МЕДИЦИНСКОЙ ПСИХОЛОГИИ В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ ОБЛАСТИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Проф. Б. В. Михайлов

За последние 20 лет в Украине фактически было восстановлено действие психиатрической помощи, разработана нормативно-правовая база психотерапии, а также создана психотерапевтическая сеть во всех регионах Украины. Долгосрочными задачами развития должны быть формирования психотерапевтической сети и нормативно-правового обеспечения ее деятельности на уровне местных общин соответственно Европейской декларации охраны психического здоровья и Европейского плана действий по охране психического здоровья.

Ключевые слова: психотерапия, реформирование, нормативно-правовая база.

STRATEGY OF PSYCHOTHERAPY AND MEDICAL PSYCHOLOGY DEVELOPMENT IN UKRAINE IN CONDITIONS OF HEALTH CARE REFORMATION

B. V. Mykhaylov

During the last 20 years in Ukraine has been actually restored action of mental health services, designed legal and regulatory framework of psychotherapy and established psychotherapy network in all regions of Ukraine. The long-term tasks of development should be directed to formation of a network of psychotherapy and legal support of its activities in local community level according to the Mental health declaration for Europe and the European Mental Health Action Plan.

Key words: psychotherapy, reformation, legal and regulatory framework.

У 2006 р. на нараді ВООЗ у Гельсінкі Україна приєдналася до Європейської декларації охорони психічного здоров'я і Європейського плану дій. Це суттєво підвищує значущість медико-психологічної служби в системі охорони здоров'я України.

Становлення психотерапевтичної служби в Україні, як і в колишньому СРСР загалом, розпочалося з відкриття у 1962 р. першої у світі кафедри психотерапії в Українському інституті удосконалення лікарів (нині ХМАПО). Згідно з наказом МОЗ СРСР № 750 від 31.05.1985 психотерапію було включено як самостійну галузь медицини до номенклатури лікарських спеціальностей.

Тепер в Україні психотерапія і медична психологія належать до медичних спеціальностей. Як відповідні медичні спеціальності «Психотерапія» і «Медична психологія» містяться в «Номенклатурі лікарських спеціальностей», затвердженої наказом

МОЗ України № 359 від 19.12.1997, а посаду «лікар-психолог» уведено наказом МОЗ України № 360 від 19.12.1997. Підготовку кадрів психотерапевтів проводять спеціалізацією за фахом «Психотерапія» осіб, яких у порядку, передбаченому наказом МОЗ № 195 від 25.12.1992, допущено до лікарської діяльності за програмою, розробленою авторським колективом під керівництвом кафедри психотерапії ХМАПО, затвердженою МОЗ України. Після закінчення курсів спеціалізації проводять атестацію з присвоєнням кваліфікації «лікар-спеціаліст» за означеною спеціальністю (наказ № 359 МОЗ від 19.12.1997).

Протягом останніх 20 років в Україні фактично було відновлено, а головним чином і розроблено, нормативно-правову базу психотерапії та створено психотерапевтичну мережу в усіх регіонах України. Створено систему посад головних психотерапевтів

управління охорони здоров'я, які виконують організаційно-керівну функцію у відповідних областях України.

Створено теоретично-методичну базу психотерапії, зокрема видано кілька методичних рекомендацій, а також перший в Україні підручник із психотерапії, затверджений МОЗ України. Проведено низку щорічних (починаючи з 1998 р.) конференцій із проблем психотерапії і медичної психології та суміжних дисциплін, у тому числі з міжнародною участю.

Протягом 10 років працює всеукраїнська професійна організація з психотерапії — Національна ліга психотерапії, психосоматики та медичної психології України (НЛПУ), яка має регіональні та міські осередки майже по всіх регіонах України. НЛПУ прийнято до багатьох міжнародних професійних організацій; члени НЛПУ щорічно беруть участь у найбільш представницьких міжнародних форумах, конгресах та з'їздах. НЛПУ у більшості регіонів України бере участь в атестації кадрів психотерапевтів.

Нині психотерапевтична і медико-психологічна допомога в Україні здійснюється у структурі спеціалізованих психіатричних, психоневрологічних і загальносоматичних закладів і установ охорони здоров'я. Грунтовною організаційною одиницею психотерапевтичної допомоги є кабінет психотерапії, загальна чисельність яких на 01.01.2009 була 221, із них у психіатричній мережі 134 (61,00%), у загальносоматичній — 87 (що складає близько 39,00%). У лікувально-профілактичній мережі МОЗ України розгорнуто 314 посад лікарів-психотерапевтів, із них у психіатричній мережі — 187, у загальносоматичній — 127; зайнято 251 посаду. Укомплектованість психотерапевтами (відсоток фізичних осіб до штатних посад) у 2009 р. в Україні становила 67,83%. Найнижчі показники укомплектованості є у Рівненській області — 0,00%, Київській — 12,50%, Кіровоградській — 28,57%, Запорізькій — 49,23%. Найрозвинутішою залишається психотерапевтична мережа м. Києва, Дніпропетровської, Донецької, Харківської областей, АР Крим, на частку котрих з усіх 27 областей України припадає 94 кабінети, або 41,70% загальної кількості.

За 2011–2012 рр. здійснено певну роботу щодо адресного розширення психотерапевтичної допомоги. У більшості областей України проводять психотерапевтичну допомогу в санаторіях, шпиталях та відділеннях ІВВ, спеціалізованих закладах радіаційного захисту населення, наркологічних диспансерах. Проводили робочі зустрічі з головними психотерапевтами областей та консультативні виїзди (Полтавська, Львівська, Дніпропетровська, Донецька, Вінницька області, АР Крим та ін.). Відповідно до наказу МОЗ проведено перевірку стану

надання психотерапевтичної і медико-психологічної допомоги Івано-Франківської, Дніпропетровської і Вінницької областей.

Лікарів-психотерапевтів готують кафедри психотерапії ХМАПО, Національної медичної академії післядипломної освіти, ФПО Донецького, Львівського та Кримського медичних університетів за програмами, розробленими цими кафедрами і затвердженими МОЗ України, а також на базі ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України» (Харків) та Інституту соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України (Київ) на курсах стажування й інформації. За рік різні види післядипломної підготовки проходять близько 4000 лікарів.

Профільними кафедрами, відділами Українського НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України та НДІ неврології, психіатрії та наркології НАМН України проводяться понад 20 планових науково-дослідних робіт із питань граничних психічних розладів та психотерапії.

Було впорядковано нормативно-правове врегулювання надання медико-психологічної та психотерапевтичної допомоги. Вийшов наказ МОЗ України № 199 від 15.04.2008 «Про порядок застосування методів психологічного та психотерапевтичного впливу». До Українського інституту громадського здоров'я подано стандарти з надання психотерапевтичної допомоги.

Спеціальність «Медична психологія» було введено до переліку напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, постановою КМ України від 24.06.1997, наказами МОЗ України № 359 від 19.12.1997 «Про подальше вдосконалення атестації лікарів» та № 360 «Про внесення доповнень до Переліку лікарських посад у закладах охорони здоров'я» було введено спеціальність «Медична психологія» та лікарську посаду «лікар-психолог».

Спеціалізацію з медичної психології осіб із базовою психологічною освітою у медичних закладах та факультетах післядипломної освіти в Україні скасовано, натомість уведено підготовку лікарів-психологів, яку здійснюють три вищих медичних навчальних заклади: Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, Буковинський державний медичний університет.

Спеціальність «Медична психологія» внесено до переліку первинної спеціалізації в інтернатурі згідно з наказом МОЗ України № 81 від 23.02.2005 (термін навчання становить 1 рік).

Відповідно до наказу МОЗ України № 230 від 24.04.2008 «Про внесення змін до наказу МОЗ України № 346 від 07.12.1998» можливість

проходження спеціалізації з «Медичної психології» передбачено для лікарів, які закінчили інтернатуру за однією зі спеціальностей «Лікувальна справа» або «Педіатрія».

Наказом МОЗ України № 33 від 23.02.2000 «Про штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я» зі змінами і доповненнями, внесеними наказом МОЗ України № 122 від 12.03.2008, посада лікаря-психолога є передбаченою в штатних нормативах закладів охорони здоров'я у пп. «и» п. 2 додатку 1, п. 2 додатку 50, п. 53 розділу V додатку 10, п.п. 5.1 і 5.2 розділу I, розділах II і III додатку 17, п. 29 додатку 26, підрозділі IV розділу А та підрозділі VI розділу Б додатку 52 (тобто у складі психіатричних лікарень, психоневрологічних диспансерів (диспансерних відділень, кабінетів), у складі міських поліклінік або лікарень у містах, денних стаціонарах та лікувально-виробничих майстернях при психоневрологічних і лікувально-профілактичних установах, обласних загальносоматичних лікарень, лікарень «Хоспіс», міських центрів із профілактики та боротьби зі СНІДом та кабінетів довіри).

У разі повного виконання цих нормативів у лікувально-профілактичних закладах мало бути 940 посад психологів. Фактично існують 388 посад психологів у складі педагогічного персоналу і 97,5 посади лікарів-психологів, із яких зайнято 61,25, фізичних осіб 43, що становить 44,10% до укомплектованості.

Наказом МОЗ України № 122 від 12.03.2008 «Про внесення змін до наказу МОЗ України № 33 від 23.02.2000» передбачено в усіх додатках наказу назву посади «психолог» замінити на назву «лікар-психолог» або «практичний психолог» залежно від профілю закладу та його функцій.

Проведено значну організаційну роботу щодо організації психологічної, медико-психологічної і психотерапевтичної допомоги постраждалим унаслідок природних та техногенних катастроф.

Видано сумісний наказ МОЗ і МНС України № 435/386 від 26.05.2010 «Перелік санаторно-курортних закладів, при яких створюються Центри медико-психологічної реабілітації», проведено нараду керівників та психотерапевтів (лікарів-психологів/практичних психологів) Центрів медико-психологічної реабілітації.

В умовах реформування галузі охорони здоров'я є ціла низка основних проблемних питань, що потребують негайного розв'язання:

1. Високий рівень захворюваності на невротичні, соматоформні й афективні розлади, до того ж, значна частина з них діагностується як соматичні, або неврологічні хвороби і лікуються поза профільною мережею.

2. Недостатність нормативно-правової бази, що регламентує діяльність психотерапевтичної та медико-психологічної мережі.

3. Неукомплектованість посад психотерапевтів і лікарів-психологів (практична психологія) у спеціалізованій та загальносоматичній мережі відповідно до чинних нормативів. Загальний дефіцит фізичних осіб становить близько 1600 осіб.

Середньостроковими завданнями є: переведення підготовки психотерапевтів на рівень міжнародних стандартів; створення психотерапевтичних відділень у спеціалізованій і загальносоматичній мережі; створення моделі мультимодальної психотерапії, конкурентоспроможної в європейському та світовому просторі.

Довгостроковими завданнями розвитку мають бути формування психотерапевтичної мережі і нормативно-правового забезпечення її діяльності на рівні місцевих громад відповідно до Європейської декларації охорони психічного здоров'я і Європейського плану дій з охорони психічного здоров'я.

Заходи з розвитку медико-психологічної мережі:

1. Має бути забезпечено виконання штатних нормативів щодо посад практичних психологів (лікарів-психологів), передбачених наказом МОЗ України № 33 від 23.02.2000 «Про штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я», а саме: пп. «и» п. 2 додатку 1, п. 2 додатку 50, п. 53 розділу V додатку 10, п.п. 5.1 і 5.2 розділу I, розділах II і III додатку 17, п. 29 додатку 26, підрозділі IV розділу А та підрозділі VI розділу Б додатку 52.

2. Підрозділи Управлінь охорони здоров'я всіх рівнів мають звернути особливу увагу на те, що відповідно до наказу МОЗ України № 122 від 12.03.2008 «Про внесення змін до наказу МОЗ України № 33 від 23.02.2000» посади психологів можуть обіймати як лікарі-психологи, так і практичні психологи.

3. Має бути забезпечене виконання посадових нормативів стосовно лікарів-психологів (практичних психологів) кабінетів довіри для хворих на ВІЛ/СНІД. Мають бути організовані психотерапевтичні та медико-психологічні центри в усіх областях України.

4. Необхідно розв'язати питання щодо атестації практичних психологів атестаційними комісіями УОЗ–МОЗ у зв'язку із фактично тотожними професійними вимогами і функціями з лікарями-психологами.

5. Найголовнішим завданням є створення нової моделі організації психотерапевтичної та медико-психологічної допомоги в Україні в умовах реформи галузі охорони здоров'я.

Первинну медичну (медико-санітарну) допомогу (ПМСД) надають Центри ПМСД. На цьому рівні пропонуються такі заходи:

— до компетенції лікарів загальної практики — сімейних лікарів має бути віднесено координацію з медико-психологічною і психотерапевтичною мережею вжиття заходів з охорони психічного здоров'я населення;

— має бути створений кабінет лікаря-психолога/практичного психолога.

Вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу (ВМД) надають заклади охорони здоров'я, які входять до складу госпітальних округів та їх структурних підрозділів. На цьому рівні пропонуються такі заходи:

- лікарня інтенсивного лікування — має бути створений кабінет лікаря-психолога/практичного психолога;
- лікарня планового лікування — має бути створено психосоматичне відділення, психотерапевтичне відділення, кабінет лікаря-психотерапевта, лікаря-психолога/практичного психолога;
- лікарня відновного лікування — мають бути психотерапевтичне відділення, кабінет лікаря-психотерапевта, лікаря-психолога/практичного психолога;
- багатопрофільна дитяча лікарня інтенсивного лікування — має бути кабінет лікаря-психолога/практичного психолога;
- консультативно-діагностичний центр — мають бути психотерапевтичне відділення, кабінет лікаря-психотерапевта, лікаря-психолога/практичного психолога.

Третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу (ТМД) надають високоспеціалізовані

багатопрофільні або однопрофільні заклади охорони здоров'я. На цьому рівні пропонуються такі заходи:

- обласна лікарня (обласна дитяча лікарня) — мають бути створені психосоматичне відділення, психотерапевтичне відділення;
- центри високоспеціалізованої медичної допомоги — мають бути створені медико-психологічні центри;
- клініки науково-дослідних інститутів — мають бути створені психотерапевтичне відділення, кабінет лікаря-психотерапевта, лікаря-психолога/практичного психолога.

Спеціалізована психіатрична мережа. У стаціонарі мають бути створені мультидисциплінарні бригади у складі: лікаря-психіатра; лікаря-психотерапевта; лікаря-психолога/практичного психолога; трудотерапевта; соціального працівника.

В амбулаторній мережі мають бути створені кабінети лікаря-психотерапевта, лікаря-психолога/практичного психолога.

Така структура медико-психологічної і психотерапевтичної допомоги дасть змогу максимально поліпшити лікування хворих на психосоматичні захворювання, розлади психіки та поведінки, суттєво поліпшити психосоціальну реабілітацію цих хворих, значно оптимізувати допомогу хворим на невротичні та психосоматичні розлади.